

HONORIS CAUSA

В'ячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ

УРОКИ АВЕРИНЦЕВА

Уперше Сергія Сергійовича Аверинцева мені пощастило зустріти 1993 року в Парижі на колоквіумі, де обговорювали філософські аспекти проблеми «Великий інквізитор: учора і сьогодні». Перед його виступом я був дещо збентежений: досі позаочі уявляв я собі Аверинцева зовсім інакшим. Але все змінилося, щойно він почав говорити. В доповіді мовби-то невидимо-чарівним скальпелем розсікали літературний організм, розщепляли філософську проблему. І водночас аналіз вкорінювався в цілісне відчуття живого світу Достоевського, існуючи в потужному інтелектуальному полі самого дослідника. Кожен з учасників колоквіуму, не сумніваюся в цьому, із великим духовним напруженням сприймав цей урок Аверинцева, занурюючись у могутній внутрішній світ дослідника, такий до щему знайомий із його публікацій, починаючи з 60-х років.

Заочне ж знайомство з Аверинцевим у мене, як, гадаю, й у переважної більшості представників мого покоління, почалося з його знаменитих енциклопедичних статей. Недаремно про них так багато згадують нині. Тоді, за часів, коли догму ідеологічно вважали ледь не чеснотою, це був прорив Світлої Істини до наших душ. Саме тому мені Аверинцев уявлявся ледь не дисидентом, який до хрипоті в голосі міг би відстоювати свої погляди. Потім прийшли його монографії, читати які завжди хотілося неспішливо, вглиблюючись і вглиблюючись у метод дослідника, що базувався на колосальних знаннях, але не просто знаннях, — вони виглядали як багатоголосся духовного набутку всього людства. І диво — часом будучи аналітично-безжально препарованими до найвищого порядку узагальнень, ці духовні скарби ніколи не самознищувалися, як то стається при відстороненому, відчуженому їх сприйнятті. Саме тому розвідки Аверинцева є не просто науковими текстами, але для мене, наприклад, вони мають самодостатню естетичну сутність.

Пригадую, як наприкінці 70-х років я захоплено читав блискучу монографію Аверинцева «Поетика ранньовізантійської літератури». І раптом деякі закономірності цього далекого хронологічно, естетично

й соціально світу, закономірності, відкриті Аверинцевим, підштовхнули мене до вирішення проблеми, над якою я тоді працював: визначення сутнісної специфіки літературно-мистецької критики як виду творчої діяльності. Це стосувалося точно виявленої Аверинцевим присутності елементів естетики, яка ще не виокремилася в теоретичну дисципліну, на терені інших видів духовної діяльності. «Відсутність науки естетики, — писав він, — передбачає, як свою передумову і компенсацію, щонайсильніше естетичне забарвлення всіх інших форм осмислення буття (як, навпаки, виділення естетики в особливу дисципліну компенсувало ту деестетизацію світорозуміння, що нею було сплачено за народження новоевропейської «науковості» й «практичності»)). Саме такий методологічний підхід, застосований до літературно-мистецької критики, допоміг мені зрозуміти феномен її існування, зокрема і особливо в українській культурі, де вона змушена була виконувати різнопланові функції, компенсуючи відсутність багатьох інших компонентів тодішнього (XVII — початок XX ст.) стану естетичного та суспільного «організму» нації.

Завжди вражає дар Сергія Аверинцева до узагальнень на, здавалось би, безмежному емпіричному матеріалі. Це характерно і для статей, що публікуються в журналі «Дух і Літера». Перша з них — інавгураційна лекція, читана англійською мовою 1 вересня 1998 року з нагоди присудження вченому звання Почесного Професора Національного Університету «Києво-Могилянська Академія». Друга — пекучий згусток роздумів Сергія Аверинцева, в яких проектується його власна перспектива бачення майбутнього християнства. Як правило, такого роду статті є дуже особистісними і тут ми нерідко знаходимо привід до полеміки. Можна навіть зауважити доволі невластиві Аверинцеву нотки імперативного натиску у викладі своєї концепції. Але ці болючі й вистраждані прогнози примушують серйозно замислитися над «досвідом орієнтації» видатного вченого.

Я думаю, чому в моїй уяві аж до 1993 року Сергій Сергійович Аверинцев поставав якоюсь іншою (зовнішньо, звичайно) особою, ніж він є насправді — глибокоінтелігентний, спокійний, толерантний, виважений і мудро закоханий у красу світу. Та я просто був підвладний тоді банальному стереотипу: борець мусить бути весь розбурханий, схвилюваний, непокірний, вибуховий... Але, з іншого боку, як було мені заочно уявляти Аверинцева, коли його статті й монографії хоч і виходили в підцензурних радянських видавництвах, але сприймалися нами мало не як дисидентська література? А як бу-

ло уявляти Аверинцева, коли він відмовився від Державної премії СРСР, протестуючи проти кривавих подій часів агонії комуністичного режиму — бійні біля Вільнюської телевежі в 1991 році? Чи багато таких сміливців тоді виявилось?

Сила внутрішнього переконання, природної інтелігентності, коли вони поєднуються з неагресивною всепереможністю потужного таланту, є речами тривкими, якщо не вічними, і тому невідхильними в будь-якій ситуації. В цьому також полягає для всіх нас урок Аверинцева.